

Αφιέρωμα στο 1922

Η δημοφιλής συγγραφέας ταξιδεύει σε όλη την Ελλάδα παρουσιάζοντας το νέο της βιβλίο με τίτλο «Ονειρεύτηκα τη Διδώ», μια «φανταστική βιογραφία» της πολυσχιδούς γυναίκας που έγραψε τα «Ματωμένα χόματα». Με αφορμή τα **100 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή** μάς προτρέπει να τη διαβάσουμε με ανανεωμένο ενδιαφέρον

«Η Διδώ ήταν μια θεραπεύτρια του τραύματος»

ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ ΜΠΕΚΟΥ

Μια γλυκιά βραδιά στα τέλη Αυγούστου, σε μια παραθαλάσσια κομμάτι του νομού Αργολίδας, με έντονο το μικρασιατικό και προσφυγικό υπόβαθρο. Η μικρή οκνητή είχε στηθεί στην άκρη της αυλής του Μορφωτικού Συλλόγου Νέας Κίου και ο κόσμος παρακολουθούσε μια δραματοποιημένη συνομιλία (από μέλη της εκεί θεατρικής ομάδας) βασισμένη στο καινούριο βιβλίο της Λένας Διβάνη με τίτλο *Ονειρεύτηκα τη Διδώ* (εκδ. Πατάκη). Πρόκειται για μια «φανταστική βιογραφία» (όπως την προσδιορίζει η ίδια η συγγραφέας) της πολυσχιδούς Διδώς Σωτηρίου (1909-2004). Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ενός διήμερου αφιερώματος στη ζωή και στο έργο της γυναίκας που έγραψε τα *Ματωμένα χόματα* (1962). Την αμέσως προηγούμενη μέρα, στο δημοτικό σχολείο της περιοχής, ο ηθοποιός Γρηγόρης Βαλτινός ανέγνωσε αποσπάσματα από αυτό το εμβληματικό κείμενο συνοδεύοντας αφηγηματικά μια μουσική παράσταση. Το 2022 συμπληρώνονται 100 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή και η συγκεκριμένη επέτειος, ιδίως σε τοπικό επίπεδο, απλώνεται μέσω της μνήμης σε πολλές γωνιές της Ελλάδας. Λοιπόν, «η Διδώ διατήρησε τη χαρά στη ζωή της, παρά τις τραγωδίες που είδε με τα μάτια της και ένιωθε στο πετσί της. Αυτό είναι που, βασικά, λάτρευα σε εκείνη. Και ό,τι ξεστομίζει η ίδια μέσα στο βιβλίο μου, είναι εκατό τοις εκατό Διδώ, δεν υπάρχουν δικές μου πινελιές» είπε η Λένα Διβάνη μόλις έλαβε θέση για την παρουσίαση του βιβλίου της. Χαριτολογώντας μάλιστα, ασπάζομενη την κυρία που ενσάρκωσε θεατρικά την ηρωίδα της, πρόσθεσε ότι «έπρεπε μάλλον να έρθω εδώ για να σε γνωρίσω επιτέλους».

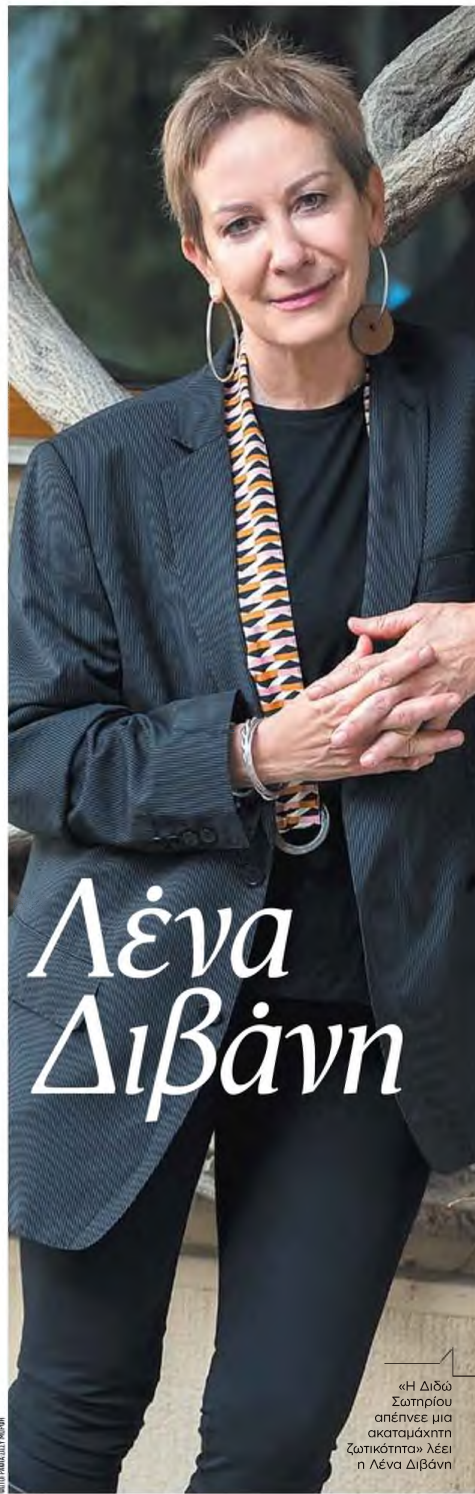
Η βιογράφος και η συγγραφέας

Διότι, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, η Διβάνη δεν πρόλαβε (ή μήπως δεν το επιδίωξε;) να συναντήσει από κοντά τη Σωτηρίου. «Δεν είχα ποτέ ενδιάματα. Και ως έφηβη ακόμη, δεν είχα ασίως καλλιτεχνών ή άλλων διασημοτήτων κρεμασμένες στο δωμάτιό μου. Ούτε καν του Τσε Γκεβέρα, ας πούμε, που ήταν και ωραίος... Είχα διαβάσει τα βιβλία της Διδώς. Μου άρεσαν, όμως δεν είχα ξετρελαθεί... Ωσπου μια μέρα, τυχαία, την πέντηα σε μια παλιότερη τηλεοπτική συνέντευξή της στην ΕΡΤ. Μια κυρία μεγάλης ηλικίας πια, η οποία οπτικά δεν ήταν και τόσο ενδιαφέρουσα. Όταν άνοιξε το στόμα της ωστόσο, τι να πω, καθλώθηκα. Αναρωτήθηκα τότε, χωρίς να ξέρω πολλά για εκείνη, τι είναι αυτή, τι άτομο είναι αυτό; Για κάποιον απροσδιόριστο λόγο (που συνειδητοποιήσα αργότερα ασφαλώς) τη συγκράτησα στο μυαλό μου, σαν ίνδαμνα. Απέπνεε μια ακαταμάχητη ζωτικότητα η Διδώ (έζησε πολύ επειδή ήθελε να ζήσει, και αυτό το εκτιμώ πολύ στους ανθρώπους, να πιάνουν τη ζωή και να τη στήνουν). Επειτα, στα χρόνια της κρίσης και του νέου διχασμού, εγώ αρρώστησα κυριολεκτικά. Οπό-

τε προέκυψε η ανάγκη μου για λίγη Διδώ, για λίγη χαρά της ζωής δηλαδή, επομένως ξεκίνησα να επεξεργάζομαι το εγχείρημα. Γιατί η Διδώ έζησε όλες τις δυστυχίες της Ελλάδας στον 20ό αιώνα και παρ' όλα αυτά είχε τον ακάθιστο, παρέμεινε όρθια και ανθεκτική και δραστήρια. Τύχη ή ατυχία; Τύχη, νομίζω. «Ο άνθρωπος είναι σαν το σκόρδο, αν δεν το λιώσεις, δεν βγάζει την πραγματική του μυρωδιά» έλεγε η Διδώ, το πλέον μοσχοβολιστό σκόρδο! Το πιστεύω και εγώ πάντως, έτσι αναδύεται ο πραγματικός μας εαυτός. Κατόπιν, άρχισα να την ερευνώ πιο συστηματικά. Διάβασα τα πάντα. Είδα τα πάντα. Θαύμασα τα πάντα. Δεν ήθελα όμως να γράψω κάτι συμβατικό. Μια «κανονική» βιογραφία για τη Διδώ θα ήταν βαρετή. Αυτό που οραματιζόμουν ήταν να την ξαναζωντανέω, να κάνω, ει δυνατόν, ένα βιβλίο σαν άνθρωπο! Ο τίτλος προέρχεται από την πραγματικότητα. Στη διάρκεια της πανδημίας, στη δεύτερη каранτίνα συγκεκριμένα, μια περίοδο που κόντευα να πάθω κατάθλιψη, εμφανίστηκε στον ύπνο μου. Ήταν παραμονή της χειρότερης Πρωτοχρονιάς της ζωής μου. Ξυπώ την επομένη, που λέτε, με τη Διδώ στο κεφάλι μου. Τι θα γίνει με αυτό το βιβλίο, με ρώτησε η πεθαμένη, θα σιωπήσεις να το γράψεις ή θα μας πεθάνεις στο περίμενε; Ναι, της απάντησα εγώ, αλλά πώς; Τι πώς καλέ, μου αντιγύρισε, έτσι όπως μιλάμε! ανέφερε η Λένα Διβάνη.

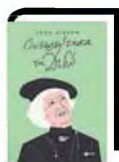
Σύνθεση βιωμάτων

Υστερα επικεντρώθηκε αποκλειστικά στη συγγραφέα Διδώ Σωτηρίου. «Κοιτάξε, ήταν αυτο-βιογράφος. Αυτό ήταν το ταλέντο της. Μετέδιδε τη ζωή της. Δεν το είχε και πολύ με τη μυθοπλασία η Διδώ, κακά τα ψέματα. Εξ ου και η «Εντολή» (1976), αυτό το φοβερό βιβλίο για το μετεμφυλιακό κράτος, παραμένει το καλύτερό της και το πιο σημαντικό κατά τη γνώμη μου. Διότι εκεί το θέμα ήταν καυτό και την αφορούσε άμεσα (η ιστορία της αδελφής της, Ελλης Παππά, και του Νίκου Μπελογιάννη, την οποία βίωσε από πρώτο χέρι ως ενήλικη και κατασταλαγμένη γυναίκα). Την «Εντολή» άργησε να τη γράψει, παιδείτηκη και είναι λογικό. Έπρεπε να μεσολαβήσει ο χρόνος προκειμένου να ακουμπήσει την πληγή». Ανεξαρτήτως αυτών πάντως, η Διδώ Σωτηρίου συνδέθηκε εν πολλοίς με τα *Ματωμένα χόματα*. «Είναι γεγονός. Πλην όμως τα *Ματωμένα χόματα*» έχουν μια ιδιαιτερότητα. Στο βιβλίο αυτό δεν περιγράφονται οι εμπειρίες της Διδώς, αλλά οι εμπειρίες ενός άλλου ανθρώπου, του Μανώλη Αζιώτη, ενός αγοριού από τον Κιρκινιές, δεκατρία χρόνια μεγαλύτερο από τη Διδώ, που πέρασε ό,τι περνούσαν τότε οι άνδρες: επέζησε από τα «αμελέ ταμπουρού», τα τάγματα εργασίας, όπου εξοντώνονταν οι εχθροί των Οθωμανών, φόρεσε τη στολή του Έλληνα στρατιώτη στη Μικρασιατική Εκστρατεία, έζησε την καταστροφή και κατέληξε πρόσφυγας στην Κοκκινιά. Και εδώ υπάρχει μια πρωτοπρόσωπη αφήγηση επομένως, προσέξτε, μια μαρτυρία, την οποία η Διδώ

Λένα Διβάνη

«Η Διδώ Σωτηρίου απέπνεε μια ακαταμάχητη ζωτικότητα» λέει η Λένα Διβάνη

ΛΕΝΑ
ΔΙΒΑΝΗ
Ονειρεύτηκα
τη Διδώ

Εκδόσεις Πατάκη,
2022, σελ. 376,
τιμή 17,70 ευρώ

μετέπλασε με μαεστρία συνδυάζοντάς τη με τη δική της σκευή. Ήταν δημοσιογράφος που ασχολείτο με τις διεθνείς σχέσεις και επιπλέον λειτουργούσε σαν ιστορικός, πήγαινε σε αρχεία (όταν βρέθηκε στο Παρίσι δε, ανέτρεξε και στα αρχεία του Κεμάλ Ατατούρκ). Το έψαχνε το πράγμα από πολλές πλευρές. Εν προκειμένω, έχοντας από τη μια πλευρά το αυθεντικό βίωμα του Μανώλη Αξιώτη και από την άλλη την έρευνα και την ευρύτερη εικόνα, κατάφερε να συνθέσει τα "Ματωμένα χρώματα", ένα βιβλίο μοναδικό νομίζω, και ως πηγή και ως βλέμμα αποστασιοποιημένο. Αν σε αυτές τις δύο διαστάσεις προσθέσουμε το γεγονός ότι η ίδια η Διδώ μεγάλωσε και έζησε εκεί, στη Μικρά Ασία, είχε γνώση δηλαδή ενός δεδομένου χώρου και χρόνου, καθώς και των πρωταγωνιστών, αντιλαμβανόμαστε πόσο πιο σύνθετη ήταν η προσέγγισή της, για τα δεδομένα της εποχής της».

Το τραύμα και ο ιμπεριαλισμός

Και κάπως έτσι κατόρθωσε η Σωτηρίου να μεταμορφώσει τις σημειώσεις ενός φαντάρου στο έπος του μικρασιατικού δράματος. Και του τραύματος; «Α, η Διδώ ήταν μια θεραπεύτρια του τραύματος. Αυτό επιχείρησε να κάνει με τα "Ματωμένα χρώματα". Ξέρετε γιατί; Δεν μισούσε τους Τούρκους, επειδή ακριβώς είχε συνυπάρξει, είχε συγχρωστεί μαζί τους, όπως οι περισσότεροι Μικρασιάτες. Αυτό έχω διαπιστώσει και εγώ από τη δική μου έρευνα. Έχοντας δε αυτόν τον αγαπητικό χαρακτήρα ως άνθρωπος, θα ήταν αδιανόητο να γίνει τουρκοφάγος η Διδώ. Αυτή την κατάσταση δεν την είδε ασπρόμαυρη αλλά γκριζα, όπως είναι η ζωή και ο πόλεμος, ακόμη πιο πολύ. Για όλους αυτούς τους λόγους που προανέφερα, θεωρώ ότι τα "Ματωμένα χρώματα" διαπνέονται από μια εγκυρότητα. Διότι είναι εύκολο να μιλάς εκ των υστέρων για κάτι. Όταν όμως το έχεις ζήσει και καλείσαι να γράψεις για αυτό, είναι αλλιώς, πολύ αλλιώς... Η εγκυρότητα της Διδώς έγκειται και σε κάτι άλλο, στο ότι δεν ήθελε να στοχοποιήσει κανέναν, ήθελε απλώς να καταλάβει» τόνισε η Λένα Διβάνη.

Στο μόνο σημείο που διαφωνεί με τη Διδώ (σε όλο το βιβλίο μάλιστα, μιας και πρόκειται κατά τα λοιπά για ένα βιβλίο αλληπαλών ταυτίσεων, εμφανών και βαθύτερων με την προσωπικότητα της Σωτηρίου) είναι ότι «ο ιμπεριαλισμός τα φταίει όλα». Αραγε, μπορεί κανείς να το αρνηθεί αυτό εν γένει; «Συμφωνώ, είναι σχεδόν εκνευριστικό το πόσο συμφωνούμε γενικώς με τη Διδώ σε διάφορα ζητήματα, από το μαγείρεμα ως τον γάμο και τα παιδιά. Είναι γνωστό, για να επανέλθω, ότι έγιναν αγριότητες και από τον τουρκικό και από τον ελληνικό στρατό. Και εκείνη τα γράφει αυτά, με αντικειμενικότητα, όσο αντικειμενικός μπορεί να είναι ένας άνθρωπος (και μάλιστα παθός). Όμως, με το ανάθεμα στον ιμπεριαλισμό, διαφωνώ. Πλήττω όταν το ακούω αυτό, "ας όψονται οι αίτιοι". Τι να πω, ίσως εγγραφόταν και αυτό στην ιδιοσυγκρασία της Διδώ, δεν είχε μεν έρκος οδόντων αλλά δεν ήθελε να στενοχωρήσει και κανέναν. Δεν παραβλέπω ούτε τα υψηλά συμφέροντα ούτε ότι η πολεμική συνθήκη αποκτηνώνει. Εγώ πιστεύω στην ατομική ευθύνη επίσης. Αν στο πεδίο της μάχης, έναν τούρκο στρατιώτη δεν τον σκοτώσω απλώς, αλλά τον κάνω και κομματάκια, ποιος φταίει, εγώ ή ο ιμπεριαλισμός; Αν ένας Τούρκος κάψει ένα σπίτι και πετοκόψει έναν Έλληνα, δεν φταίει αυτός; Φταίει μόνο ο ιμπεριαλισμός; Λοιπόν, υπάρχει πάντοτε ένα ατομικό μερίδιο ευθύνης μέσα σε όλα, και στον πόλεμο».